

СТАНОВИЩЕ

от проф. дин Иван Русев

за дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“
на Ивелина Любенова Машева на тема:

„Българските търговци и правната регулация на търговско-финансовите отношения
в Османската империя (40-те – 70-те години на XIX в.)“

Представеният дисертационен труд се състои от увод, две части (всяка включваща по няколко теми и подтеми), заключение и опис на ползваните извори и литература в общ обем от 279 стандартни страници. Основната цел на изследването е формулирана по следния начин: „... да се определи отражението на османските реформи в областта на търговското право върху българските търговци в периода 40-те – 70-те години на XIX в.“ (с. 5). Искам да поздравя докторанта и неговия научен ръководител за избора на една от изключително важните, но все още слабо проучени теми из стопанската и социалната история на Българското възрождане – тема, резултатите от изследването на която неминуемо ще доведат до преосмисляне на вече изказани становища относно значението на танзиматските реформи за немюсюлманите поданици на Османската империя, в това число и за българите през последните десетилетия преди Освобождението.

Без съмнение, подходът към изследването и структурирането на дисертационния труд е подчертано творчески и научен. Доказателство за това са както използваната изворова база, така и литературният обзор, върху който се гради анализът. Най-голямо значение отдавам на използването на групата османски архивни източници, пряко доказателство за дейността на новосъздадените през Танзимата търговски съдилища – регистри, жалби, съдебни решения, разписки, кореспонденция. Не ми е известно те да са били така широко ползвани и прилагани в научна употреба до момента, особено тези от тях, които днес се съхраняват в Ориенталския отдел на НБКМ. А използвани в комбинация с другите по-добре познати в историографията източници по темата (публикациите на законите, възрожденската периодика, архивните материали от фондовете на възрожденските търговци, мемоарите) те водят към точните изводи и към реконструкцията на реалната ситуация в процеса на възникването и дейността на първите модерни правораздавателни институции в българските земи през очертания период в сферата на търговското право. Това е най-точният подход в случая и в настоящия дисертационен труд той е приложен успешно. Единствено се усеща възможността за по-широка употреба на гръцки писмени източници, които за някои от крупните възрожденски търговци и фирми, водили своята документация на гръцки език, а и за селища с безспорно гръцко присъствие и с традиции в гръцката просвета сред местните българи (например Варна, Пловдив, а и други) могат да допълнят

картината на търговско-правните потребности и компетенции на българското общество през епохата.

Видно е, че при разработването на темата дисертантът се е запознал с голям обем литература – както българска, така и чужда; както стара, така и съвременна. Литературният обзор дори надхвърля обсега и целите на темата. Особено приятно впечатление прави ползването на множеството чужди автори и публикации, в това число и на такива, които съдържат ценни данни за българите и българските селища, но са все още непознати и неизползвани в българската историография. В този смисъл се открояват монографиите на турските историци М. Кенаноглу за османското търговско право (2005 г.) и на Е. Екинджи за османските съдилища през Танзимата (2004 г.). Машева използва сведенията, поместени в тези (а и в други) изследвания, като съобразно темата си тя ги допълва с данни от изворите (например при представянето на състава на Видинския търговски съд – с. 181–183). Този подход, прилаган неведнъж в дисертационния труд, трябва да се открий като добро постижение.

Изследването има редица приноси, сред които, по мое мнение, най-голям е приносът с проследяването на процеса по подготовката, създаването, териториалното позициониране, реорганизацията, състава, нарастването и юрисдикцията на търговските съдилища в българските земи през третата четвърт на XIX в. Това е напълно нова тема в българската историография и този факт трябва да се оцени по достойнство. На фона на изложените факти убедително звучат авторските изводи, че „предприетите реформени мерки са реално приложени“ (с. 250), че причината за успеха на реформената политика в търговско-правната сфера се корени в съвпадението на интересите на администрацията и на населението (с. 170), че „търговските съдилища са институция с определящо влияние при регулацията на търговско-финансовите отношения“ (с. 250), че те се превръщат в „благоприятна и предпочитана институционална уредба за българските търговци“ (с. 251) и т.н.

Към дисертационния труд могат да се отправят някои не толкова критични бележки, а по-скоро препоръки, които да се имат предвид при следващо негово доразработване. Изключително интересната и приносна подтема за търговско-правните познания на възрожденските търговци и за появата на професионалните адвокати може да се допълни с още факти, извлечени от изворите, като например информацията за адвокатските занимания и за доброто познание върху френските закони на младия габровски търговец Цанко Дюстабанов, по-късно един от героите на Априлското въстание. В частта за несъстоятелността, друга приносна подтема в дисертационния труд, много точно е обърнато внимание, че репутацията на търговеца е неговият най-голям актив за потенциален благоприятен изход от ситуация на фалит (с. 70–71), но анализът може да се доразвие в посока на отношението и подкрепата (или липсата на такава), които фалираният търговец получава от обществото. Подобна информация се среща в изворите. За пример може да се даде споменатият в текста търговец Рали х. Мавриди (с. 109–110: родом

е от Шумен, а не от Русе, но по-голямата част от живота си той прекарва в Цариград и във Варна), който след като изпада в несъстоятелност през 1876 г. заради безспорната си народополезна дейност получава макар и скромна помощ от българската община във Варна.

Впрочем именно общините остават и сега, въпреки усилията на Машева в тази насока (с. 236–238), институцията с неизяснено реално участие в регулацията на търговско-финансовите отношения на българите през периода. Не съм съгласен, че Русе и Русенската община са подходящ за целта пример, тъй като след 30-те години на XIX в. модерността в този град трайно и необратимо взема превес над традиционното. Вероятно не така стоят нещата в по-малките градове и там, където липсват модерни търговски съдилища, особено в обширните територии на юг от Балкана. Сливен не е такъв случай, но през 60-те и 70-те години на века едрите сливенски търговци караабджии заемат водещи позиции в управлението на общината (начело с изключително вещия в договорните отношения и фирмените дела Русчо В. Миркович) и може да се очаква техни спорове да са били пренасочвани и към общинските заседания. Проблемът обаче се състои в това, че кондиките на Сливенската община, впоследствие предадени във фонда на НМБК, са унищожени по време на бомбардировките над София през Втората световна война и поради това „мълчат“ по въпроса. А подобни проблеми с неопазването на историческите извори от епохата на Възраждането съществуват и в много други български селища, няма съмнение.

Представеният автореферат отразява коректно съдържанието и приносите на дисертацията. Докторантът има необходимия брой публикации, за да се яви на защита.

В заключение давам положителна оценка за представената дисертация и предлагам на почитаемото научно жури при успешна защита да присъди на Ивелина Любенова Машева образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование: Хуманитарни науки, професионално направление: 2.2. История и археология.

13.04.2015 г.

проф. дин Иван Русев